

יקותיאל צויליך (חיפה)

בין יציאת החסים וכניסת הגרמנים

כשהרוסים נסוגו מזמושץ' נעזבה העיר למשך ימים אחדים לנפשה; לא נמצאו בה רוסים ואף לא גרמנים.

חלק הארי של יהודי זמושץ', משמונים עד תשעים אחוז, יצאו יחד עם הרוסים ובעיר נשארו רק אנשים קשישים. אך הם לא נראו ברחוב, אלא התחבאו בבתיהם. לעומת זאת המה הרוחב מרוב פולנים, שמיום ליום הלכה וגברה חוצפתם. הללו אף פרצו, מדי פעם בפעם, חנות יהודית ובזזו את רכושה וכשראו יהודי רדפו אחריו וקראו: "ז'יד גודליי, יידז' דו ראיו" (כלומר: יהודי מפואת, סע לגן העדן, לרוסיה), על כמה יהודים אף התנפלו והכום עד זוב דם. בעיניי ראיתי בעד חלון דירתי חבורת פולנים, שהתנפלו על יהודי, שלא היה מתושבי המקום, הפילוהו לארץ, הכוהו ולבסוף הסירו מעל רגליו את מגפיו החדשים. היהודי נחלץ מידיהם כשהוא יחף וכל עוד נפשו בו.

שערי הבתים של היהודים היו סגורים על מנעול ובריח ורק עם חשיכה נפתחו למשך שעה קלה, כדי שהנשים תספקנה להוציא את מי השופכין ולהביא מים מן הבאר. במשך כל היום לא נמצאה נפש חיה ליד הבארות ואילו לעת ערב הזדנבו לידן תורים ארוכים של נשים יהודיות, שכל אחת מהן מזדרזת למלא את הדלי שלה ולחזור הביתה. הרבה נשים אף אצו רצו לאופה, כדי לקנות כיכר לחם.

לאחר מכן נסגרו השערים מחדש ואילו היהודים, שהסתתרו במשך כל היום, הגיחו ממחבואיהם והתכנסו בחדרים ושוחחו בעיניי פוליטיקה; טענו, כי הגבול החדש יוצב ליד איזביצה. מכל מקום כזה היה רצונם של יהודי זמושץ'.

באותם הימים נתכנסו הפולנים, מן ההגונים יותר, לאסיפה באולם העירייה, "רסורסה", כדי לדון בשאלה כיצד להקביל את פני הגרמנים. היו ביניהם שטענו, כי יש להקביל את הגרמנים בלחם ומלח ואחרים, עם העו"ד לגישט בראש, היו בדעה שלא נאה לערוך קבלת פנים לגרמנים והרשות בידי כל פולני להתנהג לפי רצונו.

הגרמנים נכנסו לזמושץ' מעבר לובלין ועל המדרכות הצטופפו המוני פולנים וקראו "ניך זיה" -יחי! מייד לאחר כניסתם השתכנו הגרמנים בכל הבניינים הממשלתיים שבעיר וכעבור שעה קלה חזרו רבים מהם אל בתי היהודים כשהם מודרכים על ידי תלמידים פולנים של ה"ראדה אופייקונצ'ה" והוציאו יהודים לעבודה. עם ערב חזרו היהודים הביתה, חלקם מוכים, אך רבים מן החוזרים היו מרוצים, שכן הצליחו להביא איתם, מי כיכר לחם ומי בקבוק בנזין.

היהודים הועסקו בכיבוד חדרים, או בניקוי מכוניות. לעבודה זו נלקחו גם נשים יהודיות ורבות מהן נאלצו לפשוט את התחתונים שלהן ולהשתמש בהן לשטיפת חלונות ורצפות.

באותם הימים נמצאו בזמושץ' הרבה חיילים יהודים מן הצבא הפולני, שהיה חונה בעבר השני של הנהר בוג, אך נבצר מהם לחזור למקומות מגוריהם הקדומים משום שהללו נכבשו בידי הרוסים. מסיבה זאת נתקעו בזמושץ' והתאכסנו בבית הכנסת הקטן, הוציאו את הספסלים מתוך בית הכנסת והעמידום בפוליש, ועל הרצפה פיזרו קש והיא שימשה להם למשכב בלילה.

כל פעם שהגרמנים יצאו לחטוף יהודים לעבודה, היו החיילים היהודים קורבנותיהם הראשונים, משום שלא מצאו להם מקום להתחבא שם.

כעבור יומיים פרסמו הגרמנים הודעה, שחייבה את פתיחת כל החנויות בעיר. חנות שתישאר סגורה סימן שבעליה עזב את העיר יחד עם הרוסים והיא תפתח בכוח וסחורתה תוחרם. ואומנם למחרת ההודעה יצא וישניבסקי, מנהל "רולניק", בלוויית שני אנשי גסטאפו ושני פועלים פולניים ולפי הוראותיו נפרצו החנויות שנשארו סגורות וכל הסחורות הוצאו מתוכן. אך לא עברו אלא ימים מועטים ואף הסחורות שבחנויות הפתוחות הוחרמו.

הקמת ה"יודנראט"

באותו זמן שלחו ממיק גורפינקל ואלי אפשטיין הזמנות לשלושים ומעלה מתושבי זמושץ', שנשארו בעיר, לאספה שתיערך ב"לינת הצדק" לשם הקמת מועצה יהודית (יודנראט). איש בשם בראך חילק את ההזמנות ובנו אנשל היה לאחר מכן השוער במשרד של ה"יודנראט". באסיפה הראשונה שנערכה ב"לינת הצדק" בעניין הקמת המועצה היהודית השתתפו תושבי זמושץ' אלה:

ממיק גורפינקל, אלי אפשטיין, שלום טישברג, טודרס ניקלסברג, שליאם בן ציון לובלינר, עזריאל שאפס, ברל דאקל, שלום טופ, לייב אייזן, מונייק כהן, אביגדור אינלנדר, ברוך פישלזון, יהושע רפפורט, יהושע פוקס, שמעון בייצ'מן, ברוך ווילדר, לייב רוזן, אהרון שלאפרוק, שלום ציבאלה, יושה מנדלזון ואני עם אחי חיים.

עלי לציין שבמקום זה, שאז לא ידע עוד איש מה תהייה דמותו של היודנראט בעתיד... מינו, אפוא, מועצה יהודית בה שנים- עשר איש וכעבור זמן מה הוגדל מספר חבריה לעשרים וארבעה.

המפקד שנערך מייד על ידי ה"יודנראט" גילה כי בזמושץ' נשארו קרוב לאלפיים יהודים. אך הוקם ה"יודנראט" באה אליו הגסטאפו בדרישה להמציא לה מאה אלף זהוב. אגב, במשך תקופת השלטון הנאצי הוטלו על יהודי זמושץ' שלושה קנסות ממין זה.

מלבד הכסף נדרש ה"יודנראט" על ידי הגסטאפו ו-0.0.0. להמציא כל מיני סחורות, כמו כרים, מיטות, ארונות לבגדים, וילאות, שמיכות, מגבות, כיסאות וכיוצא באלה. ה"יודנראט" נתחייב אפילו לספק בגדי נשים, כגון: חולצות ולבנים. מפקדת ה-0.0.0. שלחה אפילו למשרד ה"יודנראט" לבנים מלוכלכים לכביסה.

נוסף על הנ"ל נדרש ה"יודנראט" להמציא יום-יום 250 פועלים יהודים. למטרה זו הוקמה לשכת-עבודה מיוחדת ואהרון שלאפרוק נתמנה למנהלה. לכל משפחה נשלח פתק על ידי היודנראט עם הדרישה לשלוח אחד מבניה לעבודת כפייה. מי שלא רצה, או לא היה מסוגל לעבודה, חייב היה לשלם כופר בסך של 5 זהובים ליום וה"יודנראט" שלח אדם אחר במקומו לעבודה. לממלאי-מקום אלה שילם ה"יודנראט" שכר של 2 זהובים ליום ואילו אלה שהתייצבו בעצמם במקומות הבודה של ה-0.0.0. קיבלו 4 זהובים ליום.

היוצאים לעבודה התאספו בשעה שש ומחצה בבוקר ליד בניין העירייה; לשם באו גם עזריאל שפט ואהרון שלאפרוק, נציגי הגסטאפו וה-0.0.0. שאף הם נמצאו באותו מקום, רגילים היו לפנות אל השניים הללו בנוסח כזה: "דרושים לי עשרה, עשרים, או שלושים יהודים" ושני נציגי ה"יודנראט" מילאו מיד אחרי הוראות אלו ובהתאם להן חילקו את הנאספים.

היהודים פחדו להתהלך ברחובות העיר ובמשך היום התחבאו בבתיהם. כשנראה יהודי בחוץ מייד נלקח לעבודה, או שספג מכות.

פעם עמדו יושה מנדלזון ושני יהודים מוולוצלאבק ליד בית המרחקת של אפשטיין בתוך האבול והנה עבר לידם הגיסטפאי ושם הולקה כל אחד מהם 25 מלקות על גופם הערום. יושה מנדלסון שכב אחר כך רתוק למיטתו במשך שבועות אחדים.

פעם תפסו שני ס"סים את משה חיים פרל ליד חצר ביתה כנסת, שעה שהלך להתפלל שם; הם לקחוהו איתם ועקבותיו נעלמו.

בדומה לכך נעלמו שמואל הייבר ובניה קליסקי, גסטפאי אחד תפסם ברחוב ומאז לא נודע מה היה להם.

אף-על-פי-כן, ברדת הלילה שמו יהודים את נפשם בכפם והתגנבו למשרד ה"יודנראט", כדי לשמוע חדשות ולספרן אחר כך למסתתרים בבתיהם.

באותם הימים היה מופיע בחלם עיתון פולני וגרמני, שניהל הסתה פרועה נגד יהודים; עיתון זה הטיל עלינו אימה ופחד.

כעבור זמן מה הודבקה ברחובות זמושץ' ההודעה, כי כל יהודי, גבר ואישה, מגיל עשר ומעלה חייב לענוד לשרוולו סרט לבן מסומן במגן-דוד צהוב ומי שלא ימלא אחרי הוראה זו, יהיה צפוי לעונש קשה. באותו זמן הובאו לזמושץ' יהודים מוולוצלאבק וכן הגיעו יהודים מלודז' ומערים אחרות. יהודים אלה שוכנו בבית הכנסת ובכל בתי המדרש בעיר ששימשו מקום תפילה, וכן גם - בבתי הריקים, שדייריהם יצאו את העיר יחד עם הרוסים.

בבית המדרש הקטן הותקנה מרפאה והרופא מנדלבוים מוולוצלאבק והאחות טושה אפנבך קיבלו שם חולים. עונת החורף בשנת 1939-1940 הייתה קשה מאוד וכל ערב הזדנב ליד המרפאה תור ארוך של יהודים, שהוכו בעת העבודה, או שאצבעותיהם וחוטמיהם קפאו מן הקור העז; לכולם ניתנה עזרה ראשונה.

הנה מה שאירע לקבוצת יהודים מוולוצלאבק:

רבים מבין היהודים של אותה העיר גורשו מבתיהם ונשלחו לשברשין. אחדים מהם העתיקו את מושבם משברשין לזמושץ' והללו ביקשו מאת ממוק גורפינקל שישתדל אצל השלטונות הגרמניים שירשו גם ליהודים אחרים מוולוצלאבק לעבור משברשין לזמושץ', כעבור יומיים הודיע להם גורפינקל, כי אומנם בא בדברים עם הגסטאפו ומשם הודיעו לו שאין כל התנגדות לשינוי מקום מגוריהם של היהודים מוולוצלאבק.

על סמך הודעה זו שכרו 18 יהודים ואישה אחת שלוש מגרות ויצאו משברשין. כשהגיעו ליאנובצה, הרחוקה שלושה קילומטר מזמושץ', נעצרו על ידי אנשי ס.ס., שחנו בקסרקטין, אשר נמצא באותו מקום.

היהודים בזמושץ' לא ידעו מה עלתה להם, לאנשי וולוצלאבק אלה, אך לאחר ימים ספורים באה העירה נוצרייה מתושבי יאנובצה והיא שהביאה את הבשורה המחרידה, כי סרדיוטי ס.ס. הפשיטו את הבגדים מעל אנשי וולוצלאבק, שפכו מים קרים על גופותיהם הערומים והציגום בחוץ בקור החורף, לבסוף ירו בכולם...

בסמוך למשרד ה"יודנראט" הועמד מטבח שדה גדול וליהודים שלא היו מתושבי המקום חולקו מרק וקפה.

על היהודים נאסר לצאת מתחומי העיר וכן נאסר עליהם השימוש בכלי רכב כלשהם.

מדי פעם בפעם היו באים למשרד ה"יודנראט" שני נציגי ס.ס. בדרישה לספק להם כל מיני חפצים. שמו של אחד מהסרדיוטים הללו היה פינקובסקי - גרמני מפוטם, בעל קומת גלית של 1.90 עד 2 מטרים. קולו היה עבה כשל בטנן וכשהיה צורח דומה היה שקולו יוצא מפיטס של עץ. למראהו רעדו יהודים ואפילו נוצרים נתחלחלו לשמע שמו בלבד. לסטים זה רצח במו ידיו משמונים עד תשעים אחוז מכל היהודים, הפולנים והרוסים שנפלו בזמושץ', לא הייתה נפש חיה בעיר שלא ידעה אותו. די היה לאם להגיד לילדה הבוכה כי פינקובסקי הולך ובא - ומייד נשתתק מרוב חלחלה...

הוא וחברו רגילים היו לבוא למשרד ה"יודנראט" כשבידיהם פרגולים וכל מי שנמצא שם באותה שעה, ספג מידיהם מכות עד זוב דם.

כדי לאסוף את החפצים שה"יודנראט" נדרש לספק ל-ס.ס. אורגנו סבלי זמושץ' בקבוצה אחת ואברהם מלכה'לס הועמד בראשה. מקודם כשהוטל על תושב יהודי לספק ארון, או רהיט אחר, היה בא בטענה של ה"יודנראט", מדוע אין חברי המועצה נותנים את חפצי הבית שלהם. אך משעה שאורגנו הסבלים הוצאו מתוך הדירות החפצים הדרושים עוד לפני שבעליהם הספיקו להתלונן לפני ה"יודנראט"...

חשדות ואימים

רבים מן היהודים שיצאו יחד עם הרוסים "גנבו" את הגבול וחזרו לזמושץ', והיה זה מעשה פלא, שברגע שחזר יהודי מייד נודע הדבר ל"יודנראט" והלה שלח לו פתק לצאת לעבודה.

אגב, בפתקים אלה עשה ה"יודנראט" כל מיני תחבולות. נמצאו יהודים רבים שהעדיפו לשלם 5 זהובים במקום לצאת לעבודה, אך ה"יודנראט" הערים עליהם ושלח להם פתקים אחדים בשבוע, כדי להוציא מכיסם דמי כופר ככל היותר.

כפי שכבר הזכרתי למעלה, היה החורף בשנת 1939-1940 עז וקשה עד למאוד. פחם להסקה אפשר היה לקבל רק אצל הסינדיקט המקומי והמכירה נעשתה בפרקי זמן שונים. זכורני, שפעם אחת עמד תור ארוך ליד מחסן הסינדיקט ובו גם יהודים אחדים. לאחר שעה ארוכה יצא מן המשרד נהל הסינדיקט גורליצקי והודיע בצורה מנומסת, כי אלה מבין העומדים בתור העונדים את הסרט הצהוב לא יקבלו פחם. בסופו של דבר נאלצו היהודים לקנות פחם במחירים מופקעים.

רבו גם המקרים שסוחרים פולנים סירבו למכור סחורה ליהודים ואף חירפום וגידפום על שהעזו לעבור את מפתן חנויותיהם.

הסוחרים הפולנים האשימו את היהודים בשדידת רכוש הצבא הפולני, ואילו המשטרה הפולנית חיפשה את היהודים שהיו מיליציונרים בזמן שהעיר הייתה בידי הרוסים. במיוחד חיפשה המשטרה הפולנית יהודי בשם אלי ריכטמן ומאחר שהלה עזב את העיר יחד עם הרוסים נאסר אביו, וולוול ריכטמן, ונכלא בבית הסוהר בזמושץ'. הוא עונה, עינויי מוות והיו שאמרו, כי השוטרים הפולניים דקרוהו, אחרים טענו, כי ריכטמן מת בתוצאה מן המכות הרבות שספג מירי השוטרים...

אוי לי מכיסוי הראש - ואבוי לי מגילוי הראש...

גזרה רדפה גזרה. היהודים נצטוו להדר כל חייל גרמני על ידי גילוי ראש. בצאתם או בשובם מן העבודה, חייבים היו היהודים להשגיח יפה אם ברחוב אינו עובר חייל גרמני, כדי לדרוש בשלומו, שאם לא כן היו צפויים למכות.

בזמושץ' נמצא גיסטאפאי גבה קומה ומפוטם ששירת במשטרת היערות. הלה רגיל היה להתהלך ברחובות העיר עם כלב כשפרגול בידו. כשראה יהודי הולך ובא היה מפנה אליו את גבו, כדי להטעות את המתקרב שהוא איננו רואהו. אך כשעבר על פניו היהודי החזירו הגיסטאפאי בקריאה ושרבטו בפרגול על שלא גילה את ראשו לפניו. הסוף היה שהיהודים היו מברכים לשלום כל חייל גרמני שפגשו ברחוב אפילו כשראו רק את גבו בלבד... היו מקרים בלתי נדירים שחיילים גרמנים היכו יהודים דווקא משום שגילו את ראשם לפניהם. "יהודי מקולל" - התרתחו הללו - "למה אתה מסיר את הכובע לפני? אין אתה חברי שלי!..."

עבודת כפייה

מבין אנשי המשטרה הגרמנית הפלילית בזמושץ' הצטיין באכזריותו אחד בשם מאיר. היה זה לסטים והלמן מן המין השפל ביותר. שמותיהם של רבים מבין הסוחרים היהודים היו ידועים

לו והוא התמיד לבקר בבתייהם. ולא די ששם את ידו על כל סחורה שמצא בחיפושיו, אלא הרביץ עוד מכות לבעלי הסחורה.

לפסח שנת 1940 נתקבלו בזמושץ' מצות, שנשלחו משווייץ. מלבד זה נאפו מצות במאפיות היהודיות שבעיר.

המצות הוחזקו במחסן של ה"יודנראט", אשר הותקן בבית הכנסת הגדול. במחסן זה נמצאו גם חומרי רפואה וכן סחורות אחרות.

ברביעי ביוני 1940 ציווה ה"יודנראט" על מאות יהודים להתייצב במפקדת ה.ו.ס. שביאנובצה על מנת לעבוד בכבישים ומי שלא ימלא אחרי הוראה זו ייענש קשה. כל האנשים התייצבו למועד הקבוע והובאו לכפר ביאלי-בזיאג, שליד וויסוקיה, ושם הועבדו בוויסות נהר. "פולקסדויטשה" (גרמנים ילידי פולין), לבושים מדים שחורים שמרו על העובדים. גרמנים אלה אף נקראו "שחורים". מנהלי העבודה היו פולנים וביניהם נמצא גנב מועד מן העיר החדשה שבזמושץ' והלה ירד לחייהם של העובדים ואף היכה אותם לעיתים תכופות. העובדים שוכנו בצריפים ומנת המזון שלהם הכילה: כיכר לחם של 2 ק"ג לשמונה איש, וליטר אחד מרק וחצי ליטר קפה שחור לנפש ביום.

עברו ימים אחדים וה"יודנראט" ציווה על חמש מאות יהודים נוספים להתייצב ביאנובצה ואף הללו קיבלו עליהם את הדין וביום השישי בשבוע החל בשנים עשר ביוני, בשעה 7 בבוקר, נמצאו כולם ביאנובצה. גם חברי ה"יודנראט" ממיק גורפינקל, עזריאל שפס ויהושע פוקס באו לשם.

מבין 500 היהודים הוצאו 150 והושארו במקום על מנת להכשיר שטח אדמה למסלול רכיבה בשביל ה-ו.ס. ואילו 350 היהודים הנותרים הובאו לקאוואלר (מקום הקסטרקטינים שליד הקולנוע "סטילובי"). סרדיוטי ה.ו.ס., שהובילו את היהודים הללו היכו אותם, חירפום וגידפום. לצדי הכביש עמדו נשים רבות, שליוו את בעליהן, בניהן ואחיהן ליאנובצה והמנוולים הגרמנים הצליפו גם עליהן בשוטים ובפרגולים. כשעברה השיירה ליד תחנת הרכבה, ירה המרצח פינקובסקי באברהמ'ל לרנר, שהיה ידוע בכינויו אברהמ'ל פטר והרגו במקום.

בהגיעם לקאוואלר נמסרו היהודים בידי איש ה.ו.ס. אחד וחמישה-עשר "פולקס-דויטשה". בקאוואלר כבר נמצאו יהודים רבים, שהובאו מן העיירות הסמוכות לזמושץ'.

כל יום בשעה שש בבוקר הוצאו יהודים אלה ועבדו בוויסות הנחל, העובר ליד זמושץ' ובשעה שלוש אחרי הצהריים הוחזרו לקאוואלר; עליהם שמרו 15 "שחורים" ומנהלי העבודה היו גם שם פולנים. יחסם של הפולנים ליהודים היה מלא רשעות, להוציא מכלל זה אחדים מהם שהיטיבו לעובדים.

בהובלים את היהודים למקום העבודה ציוו עליהם "השחורים" לשיר ואם לא צייתו להם כיבדום במכות נאמנות. מאין ברירה שרו היהודים שירים עממיים, ולרוב את "התקווה".

"השחורים" היו מזויינים ברובים ובמקלות ומדי פעם בפעם התאכזרו ליהודי אחר בעת ההליכה לעבודה.

לכלואים במחנה העבודה אסור היה לשלוח מן הבית אוכל, אלא משקה בלבד. משום כך הביאו להם קרוביהם בקבוקים ממולאים מרק או דייסה.

קרוביהם של הכלואים באו בטענות ל"יודנראט" ודרשו ממנו שיגדיל את מנת הלחם של העובדים. כמו כן התנגדו לכליאת העובדים במחנה ודרשו שיורשה להם ללון בבתיהם ושילכו משם כל בוקר לעבודתם. אך כל הפניות הללו לא נשאו פרי עד שנתגלה כי מפקח המים, כלומר הגרמני שהיה המכריע בעניינים הנוגעים לוויסות הנהר, מזמין לו ולאשתו חליפות אצל החייט היהודי יהושע פוקס. מייד הלכה משלחת אצל החייט וביקשה ממנו שייקח דברים עם מפקח המים וישתדל לשחרר את העובדים מכלאם. עברו ימים אחדים והחייט הודיע, כי הגרמני דורש שלמונים בסכום של אלפי זהובים אחדים. המשפחות האמידות של הכלואים נתנו את הכסף ומסרוהו לפוקס והעובדים שוחררו מן המחנה בתנאי שיבואו כל בוקר למקום העבודה.

העובדים קיימו תנאי זה ואף קיבלו שכר בסכום של שלושה וחצי זהובים ליוום, אך לאחר שמונה ימים הקיפו ג'אנדרמים גרמנים, שוטרים פרשים ואנשי גסטאפו את העיר, הלכו מדירה לדירה והוציאו את כל הגברים היהודים החוצה. לאחר מכן העלו או תם על מכוניות והובילום לרטונדה לשם בדיקת תעודותיהם.

הפנקסים שהוציאה לשכת-העבודה ליהודים שעבדו אצל גרמנים הוחתמו ובעליהם נצטוו ללכת מייד למקומות העבודה שלהם ואילו הזקנים שלא עבדו - וממילא לא היו להם פנקסים - הטביעו אנשי הגסטאפו את החותמת - על מצחיהם. הגרמנים התגלגלו מצחוק מתחבולתם המחוכמת הזאת... שאר היהודים, שהיו מחסורי פנקסים, הובאו לתחנתה רכבת ונשלחו לבלז'ץ. באותו זמן לא היו עדיין תאי גזים בבלז'ץ. היהודים שהובאו לשם מהרבה עיירות הועבדו בשפיכת סוללת חול גבוהה, שאיש מבין העובדים לא ידע מה תפקיד נועד לה.

העובדים חיו בתנאים רעים עד מאוד. הם ישנו בצריף גדול, ששרצו בו כינים, פשפשים ופרעושים. מנהל העבודה בבלז'ץ היה קצין ס.ו. בדרגת מאיור ושמו דולף. קצין זה היה חיה טורפת המהלכת על שתיים. רגיל היה לרכב על סוס כשאקדח שלוף בידו ובו ירה ביהודים כעולה על רוחו. ואכן מרובים הקרבנות שהפיל רוצח זה.

למגורשים שבבלז'ץ כמעט שלא ניתן כל אוכל וגדולה הייתה החרדה לגורלם. לבסוף נודע, כי ממיק גורפינקל קיבל מכתב מאת המאיור פריץ של ה- ס.ו. בזמושץ' למאיור דולף וכי בידו לשחרר את תושבי זמושץ', שגורשו לבלז'ץ.

אותו ממיק גורפינקל היה גאוותן גדול ומשום מה ראה פחיתות כבוד לעצמו לטפל בהחזרת המגורשים לבלז'ץ והוא מסר עניין זה לחברי ה"יודנראט". בדרך זו ניתנה האפשרות בידי חברי ה"יודנראט" לעשות "עסקים טובים". בעד החזרת מגורש דרשו כופר נפש בסכום של

300 ואפילו 1000 זהוב. כשקרובי המגורשים עמדו איתם על המקח והואילו להפחית את המחיר ואת הכסף שקיבלו מהם מסרו לממיק גורפינקל לאחר ניכוי שכר טרחה שלקחו לעצמם.

"עסקיהם" הטובים של חברי ה"יודנראט" והכסף הרב שזרם לתוך כיסיהם עוררו רוגז רב בעיר. אך היו גם משפחות שלא היה ביכולתן לשלם את הסכום הדרוש לפדיון קרוביהם. האחרונים נשארו לכן בבלז'ץ עד לחודש נובמבר 1940, שבו חוסל המחנה בבלז'ץ ושוכניו חזרו לזמושץ' ברגל.

סימנים ראשונים לגטו

לזמושץ' החלו להגיע פולנים, שנעשו "פולקסדויטשה". שלטונות המחוז נתנו להם הרשות לבחור להם דירות של יהודים כפי ראות עיניהם. ואומנם, פולנים אלה סיירו בבתי היהודים וכל דירה שמצאוה ראויה בשבילם הודיעו עליה לשלטונות המחוז והללו הוציאו מידי צו לדיריים היהודים לפנות את מקום מגוריהם במשך 24 שעות.

יהודי זמושץ' ראו בהתנהגות זאת של השלטונות אות ראשון לקראת הקמת גטו יהודי בעיר. נמצאו אפילו אנשים שידעו, כי הגטו יוקם בשני הרחובות זמנהוף ופרץ ואילו אחרים טענו שמקום הגטו יהיה בעיר החדשה. בסופו של דבר הודיעו חברי ה"יודנראט", כי אכן יוקם הגטו בעיר החדשה, אך איש לא האמין להם עד שלא נראו הם עצמם שוכרים להם דירות בעיר החדשה ואף נכנסים מייד לדור בהן. הפעם לא היה עוד ספק בגזרת הגטו, הממששת ובאה, ורבים מבין תושבי העיר הישנה יצאו גם הם לשכור להם דירות בעיר החדשה.

ואומנם יומיים לפני פורים, 1941, הקיפה המשטרה הגרמנית את העיר הישנה וערכה חיפוש מבית לבית. כל היהודים שנמצאו בעיר הישנה נעצרו והובלו לסינדיקט ומשם לקומארוב, שנקבעה למקום מגוריהם החדש. בסך הכל הועברו לקומארוב, כמה מאות יהודים. אולם בגטו שהוקם בעיר החדשה הצטופפו מעשרה עד שנים עשר אלף יהודים ומשום כך פרצה בו מגפת הטיפוס. בית החולים המחוזי סירב לקבל חולים יהודים ולכן נפתח בית חולים בעיר החדשה, שלא היו בו אלא מיטות אחדות בלבד.

בבית החולים שבעיר החדשה עבדו הרופאים ד"ר רוזנבלאס, ד"ר מנדלבוים ועוד שניים שאת שמותיהם שכחתי, הגברת הוברמן, שעבדה במשך שנים רבות בבית החולים המחוזי, שימשה בתפקיד אחות בבית החולים החדש וכן עבדו בו כאחיות טאשה אופנבך ובחורה אחת מלודז'.

ליד וונגר, משרד הדואר הקודם שבעיר החדשה, ובפתח הרחוב רוביישוב נתלו שלטים גרמניים גדולים מצויירים בגולגולת: "זהירות! סכנת טיפוס! הכניסה לאנשי הוורמאכט אסורה בהחלט!"

אך היהודים ראו עצמם חופשיים יותר בגטו מאשר בעיר הישנה. מתחילה לא היה גם הגטו חסום, ופולנים רגילים היו באים לבקר בו בעסקי מסחר שונים. היהודים מכרו חפצי בית תמורת צרכי מזון ולעת ערב עמדו קבוצות יהודים ברחוב ושוחחו בענייני פוליטיקה, או העלו זיכרונות על הנכסים שהיו להם לפני המלחמה והמאכלים הטובים שלא החסירו אז מפיהם. אף-על-פי-כן עמדו המשוחחים כארנבות נפחדות ואוזניהם היו קשובות לכל ניע וזיע. כששמע רעש של מכונית עוברת בכביש התחמקו להם היהודים והרחובות נתרקנו כהרף עין בדומה לאחר הישמע אות אזהרה.

אנשי הגסטאפו ו-ו.ס.ו. היו עוברים לעיתים קרובות דרך השוק שבגטו - ברגל או בכלי רכב - וכשראו יהודי הכוהו, או לקחוהו לעבודה. פעם אחת נכנסו לגטו שני שוטרים גרמנים רכובים על סוסים ונכנסו למאפיה אחת ומצאו שם שני יהודים שלא היו מתושבי המקום. השוטרים הוציאו אותם החוצה ורצחום ברירות בפרשת הדרכים שבכיכר השוק. גופות ההרוגים היו מונחות ברחוב עד השעה שתיים-שערה בצהריים ורק אז ניתנה על ידי הגסטאפו הפקודה ל"יודנראט" להביא אותם לקבורה.

באותם הימים כבר היו הגרמנים עסוקים בהכנות לקראת התקפתם על רוסיה והם העסיקו את תשובי הגטו בעבודות צבאיות שונות, כגון: התקנת שדות תעופה, סלילת כבישים בתוך יערות טומשוב, תיקון מסילות הברזל, הכנת תבן ושחת בשביל הקסרקטינים וכו'. בכל בוקר משעה 7 עד 8.30 המה הכביש, שחצה את הגטו, מיהודים יוצאים לעבודה, כשהם מצוידים בחבילות מזון. לעת ערב, משעה 4 עד 5, חזרו העובדים, מהם עם שקיות קטנות של תפוחי אדמה, עם מעט פחם, או כיכר לחם.

יהודים מגלגלים בפוליטיקה - ומתנחמים

בשעות הערב המאוחרות נתכנסו תושבי הגטו כדי לגלגל שיחה בענייני פוליטיקה. באותו זמן הוציאו הגרמנים עיתון פולני בלובלין, שעשה תעמולה למען יציאת הפולנים לעבודות חקלאיות בגרמניה. בעיתון זה נתפרסמו גם הודעות מלחמתיות מן החזיתות השונות. אומנם ליהודים אסור היה לקרוא עיתונים, אך פולני זקן אחד הביא את העיתון לגטו ומכרו בחמישים גרושים הגיליון, אם כי מחירו הרשמי היה רק עשרים גרושים. על אף הסיכון שבדבר קנו יהודים אחדים את העיתון הפולני.

ההודעות המלחמתיות שנתפרסמו בעיתון מסרו רק על ניצחונותיו הגדולים של הצבא הגרמני והמקומות שהמטוסים הגרמניים הפציצו בהצלחה רבה. רק בסופן של אי-אלו הודעות סופר גם על הפצצת ערים גרמניות על ידי מטוסי "האויב". אך ליהודים היה די ברמז זה ולמחרת היום הם כבר מסרו בדייקנות רבה את מספר הפצצות, שהוטלו על ערים גרמניות וממדי ההרס, שהן גרמו, ברכוש ובנפש.

מאליו מובן, שקוראי העיתון בגטו היו מעטים מאוד במספרם, וכשנשאלו מה המצב בעולם אמרו תחילה כי הוא מצוין ורק לאחר מכן חזרו על הידיעות ששאבו מתוך העיתון.

האופטימיות הנלהבת של קוראי העיתון הפכה למשל בגטו ולכבודם התהלכה ההלצה הבאה: "שלושה אלה הם לחידה בעיניי: ראשית מתקשה אני להבין מה ראתה גרמניה, שכבשה את פולין וצרפת בסערה, לשלוח אגרת לאנגליה ולבקשה לכרות איתה ברית שלום; שנית, מהיכן גאוותה של אנגליה הדוחה הצעת שלום זאת לאחר שפולין נפלה ואף את בעלת בריתה החשובה - צרפת - הפסידה; ושלישית, לפלא הגדול ביותר בעיניי הם היהודים, שרכושם היה לבז והם עצמם הועמדו מחוץ לחוק והגרמנים מעבידים אותם בפרך, אך כששואלים אותם מה נשמע בעולם הם משיבים: "אך טוב סלה"..."

"פרנסי" הקהל

לאחר שהוקם הגטו בעיר החדשה, היה ה"יודנראט" מורכב מתושבי זמושץ' אלה: ממיק גורפינקל אליהו אפשתיין, שלום טישברג, תודרוס ניקלסברג, יולק לובלינר, שליאם, עזריאל שפס, שלום טופ, לייב אייזן, מונייק כהן-גולוס, אביגדור אינלנדר, יהושע רפפורט, יהושע פוקס, לייב רוזן, ברוך ווילדר, העו"ד גולדשטיין, שלום ציבלה, פפר, יעקב לוין-בלאט, שמואל רוזן, ברוך פישלזון. זה היה הרכבו של ה"יודנראט" להלכה, אך למעשה שלטה בו קבוצה קטנה.

ה"יודנראט" קבע את מושבו בקומה הראשונה של בית הכנסת אשר בעיר החדשה. שולחנות רבים הועמדו שם וליד כל אחד מהם ישב פקיד, שהיה ממונה על ענייניו השונים של ה"יודנראט". בפניה, מאחורי מחיצה נעה, ישב יו"ר ה"יודנראט" ושטר שמר על פתח הכניסה אליו. אדם שרצה לבוא בדברים עם היושב ראש, חייב היה לפנות תחילה לשטר והלה הודיע עליו ליו"ר. המעוניין חייב היה למסור לשטר מה העניין שהוא אומר להביאו לפני היו"ר וכשהאחרון סירב לקבלו שלחו השטר הביתה.

מרבית היו העניינים שבהם פנו תושבי הגטו ל"יודנראט": זה בא בתלונה, כי מדירתו הוצא ארון הבגדים, או הכר האחרון; השני - כי התשלום החודשי שלו הועלה, ואין באפשרותו לסלקו; אמהות באו בתלונות, כי השוטרים היהודים מוציאים יום-יום את בניהן לעבודה, אף-על-פי שיש להם תעודות רופא כי אסור להם לעבוד. המתלוננים עמדו במשרד ה"יודנראט", מהם בכו, מהם קיללו בלחש, אך כולם כאחד חזרו כלעומת שבאו מבלי שיענו... את חברי ה"יודנראט" אפשר היה להכיר מרחוק, כי היו לבושים תמיד חליפות חדשות, מגולחים למשעי ומפורכסים כאילו עמדו להשתתף במסיבה מפוארת. "המגן-דוד" שעל שרוולם היה מרוקם מחוטי זהב. נוסף על כך הייתה מרוקמת על שרוולם התיבה "יודנראט" באותיות לטיניות.

הגרמנים הנהיגו כרטיסי לחם והאיכרים נצטוו למסור לשלטונות את תוצרתם החקלאית. אף-על-פי-כן אפשר היה לקבל בגטו שבעיר החדשה מעדכני מלך ממש - במחירים מופקעים. בגטו נשארה אלמנתו של היהודי הלודז'אי, גולדהאמר, ששימש קצין קשר בין ה"יודנראט" והגסטאפו ו-0.0.0 עד שהגרמנים הוציאוהו להורג.

אותה אישה הפכה את חדר המגורים שלה למסעדה ושם אפשר היה ליהנות בכסף מלא, מארוחת צהריים משובחת עם בשר צלוי, או מטוגן, דגים ומשקאות חריפים. חברי ה"יודנראט" נמנו עם האורחים הקבועים במסעדה הזאת. כמעט לכל חבר של ה"יודנראט" הייתה אהובה וכולם הביאו למסעדה את פילגשיהם.

מעשי ההוללות במסעדה היו חזון נפרץ. כשבעלת המסעדה עמדה בחוץ לפני דלת חדרה, ברכו שכני הבית איש את רעהו בברכת מזל טוב ואמרו: שוב מתחתן אחד מחברי ה"יודנראט"...

ה"יודנראט" אף התכנס לעיתים קרובות לישיבותיו במסעדה זו.

בין הפליטים היהודים המרובים, שנמצאו בזמושץ', הייתה גם משפחה אחת מקרקוב בשם ליברמן; אם עם שתי בנות ובן אחד; בת אחת נעשתה אהובתו של ממיק גורפינקל ותושבי הגטו כינוה בשם "הזונה הצהובה". לבחורה זו נודעה השפעה מרובה על ה"יודנראט" וכל מי שהיה לו עניין אליו והעלה חרס בידו - ביקש את התערבותה - כמובן, תמורת שלמונים...

הפולנים חמסו את כל הכרכרות של העגלונים היהודים ותלו עליהן שלטים אדומים שנשאו את הכתובת, כי ליהודים אסור לנסוע בהן. בשביל ה"יודנראט" השאירו הגרמנים שתי כרכרות ועליהן נתלו שלטים עם כתובת אחרת: "רק בשביל הסעת יהודים". בשתי הכרכרות הללו נסעו בכל שעות היום אהובתו של גורפינקל וחברי ה"יודנראט". לעיתים קרובות נראו חברי ה"יודנראט" בכרכרות כשהם שיכורים כלוט.

הקשר האחרון עם החוץ

על היהודים נאסרה הכניסה למשרד הדואר וה"יודנראט" פתח סניף של הדואר בתוך הגטו. בזמן ההוא עוד נתקבלו מכתבים מאת היהודים שעזבו את העיר יחד עם הרוסים וכן הגיעו מכתבים מוולוצלאבק ליוצאי העיר הזאת שהתגוררו בגטו, למנהל סניף הדואר נתמנה ישעיהו מנדלזון, והדוור היה משה הופמן. כשפרצה המלחמה בין גרמניה ורוסיה חוסל הדואר ומשה הופמן נעשה שוטר.

ואלה שמות השוטרים היהודים שהיו בזמושץ': דוד גורפינקל, דוד וייסמן, ברל שווארצביר, סטאך פליישמן, שמחה פלדשטיין, בנו של שלום ציבלה, ברק פישלזון, משה הופמן, אליעזר שולץ ואברהם ארצט.

השוטרים גבו את התשלום החודשי אצל אנשים שפיגרו בפירעון המס הזה. הם גם נשלחו לבתי היהודים להביא רהיטים וכלי בית אחרים שהיו דרושים ל"יודנראט", כגון: ארונות לבגדים, שמיכות, כרים, וילאות וכדומה. השוטרים שבאו עם רשימה בידיהם מאת ה"יודנראט" סילקו מתוך הבית את החפצים הדרושים בין בהסכמת בעליהם ובין על אף התנגדותם.

מידעת ה"יודנראט" לא נעלם אף מקרה אחד של אדם שהתחמק מעבודה והלה שלח מייד שוטרים אליו והללו הוציאוהו לעבודה בעל כורחו.

זכרוני מקרה כזה: ה"יודנראט" פרסם איסור על התקהלויות בדירות פרטיות. אך מרובים היו תושבי הגטו שלא השלימו עם גזרה זו והם התכנסו בדירות פרטיות, כדי להתפלל בציבור. יהודי שנמצא מתפלל בציבור הטילו עליו השוטרים קנס של עשרה זהובים. כדי להינצל מגזרה זו הועמדו ברחוב נערים קטנים, שהזהירו את המתפללים בראותם שוטרים יהודים בסמוך למקום התפילה, אך לא תמיד הספיקו המתפללים להימלט בעוד מועד. אבי, למשל, נתפס שלוש פעמים בעמדו בתפילה ואנו נאלצנו לשלם פעמיים קנס של עשרה זהובים ובפעם השלישית הועלה אפילו הקנס לעשרים זהוב.

"היודנראט" מסגר יהודים

יום אחד יצאו השוטרים היהודים עם רשימה בידיהם והודיעו לשמונה- עשר מבין תושבי הגטו, שעליהם להתייצב בלשכת ה"יודנראט". מייד לאחר שהללו נכנסו למשרד ה"יודנראט, ניתנה הודעה טלפונית על כך לגסטאפו ומשם הגיעה מכונית ושמונה-עשר היהודים הוצאו מחוץ לעיר ונורו כולם.

כשקרובי הנרצחים הקימו רעש בשל הסגרת יקיריהם לידי הגסטאפו, הצטדק ה"יודנראט", כי ידו לא הייתה מעל זה; לדבריו מסר אדם בשם אליעזר שוץ את הרשימה עם שמותיהם של שמונה-עשר הקרבנות לידי הגסטאפו, ול"יודנראט" לא הייתה ברירה מאשר לאספם ולהסגירם בידי המרצחים הגרמניים.

מבין הנרצחים הללו, אני זוכר את שמותיהם של תושבי זמושץ' אלה: יחזקאל צרין, חיים פראנק, זלמן אקדמן, דורה שווארבר, קיילה הולץ וחיים מילץ.

תחילת העקירה ('אויסזידלונג')

לאחר כיבוש לבוב בידי הגרמנים החלו בחורף 1941-1942 לחזור משם רבים מבין תושבי זמושץ'.

באותו הזמן התפשטו גם לראשונה השמועות על פינוי תושבי הגטו. פעולה זו נקראה בגרמנית "אויסזידלונג" ולפיה שמועה עמדו הגרמנים לבצעה בקרוב. פינוי דומה לזה בוצע באיזביצה ויהודים רבים גורשו לכיוון בלתי ידוע.

הפחד, מפני הפינוי המריץ את תושבי הגטו בזמושץ' לחפש להם אחיזה במקום על ידי עבודה אצל שלטונות הצבא הגרמניים. ההנחה הייתה, שבמקרה של פינוי גטו זמושץ', יינצלו ממנו המועסקים על ידי הצבא הגרמני.

במקום הנקרא ויקרנט נמצא מחנה של חיל התעופה הגרמני ובו עבדו מאות יהודים מן העיירות הסמוכות. יהודי זמושץ' החלו, איפוא, לחפש כל מיני דרכים, על מנת להתקבל לעבודה במחנה ההוא, או במקומות עבודה האחרים של הצבא הגרמני. ולא רק גברים ניסו לבקש להם מפלט בעבודה למען הצבא הגרמני, אלא גם נשים עשו כך.

נשים יהודיות אחרות ביקשו להתקבל לעבודה בגן הירקות של הפולנייה מודזלבסקה, אשר בעלה היה רופא-מיילד ידוע בזמושץ'. גן הירק נמצא ליד הכביש של העיר החדשה, על סמך אישור מאת מודזלבסקה הוציאה לשכת-העבודה פנקס עבודה. הפולנייה ניצלה את "שעת הכושר" ודרשה סכום של מאה עד מאתיים זהוב בעד אישור כזה. בביתה של אותה מודזלבסקה נמצאה גם לשכת- העבודה של ה"יודנראט", שעבדו בה אהרון שלאפרוק ואחיו של ד"ר גרוס. כשגברו השמועות על סכנת ה"אויסזידלונג" החלו נשים יהודיות לבוא ללשכת- העבודה ובכל שעות היום אפשר היה לראותן כשהן צובאות קבוצות-קבוצות על פתחה שלפניה עמד שוטר יהודי.

אומנם, תחילה התחמקו הנשים מעבודת כפייה ושוטרים יהודים עברו עם רשימות בידיהם מבית לבית, וכל אישה שמצאו הביאוה בכוח ללשכת-העבודה; מאליו מובן, שהשוטרים חטפו גם גברים והביאו אף אותם ללשכת- העבודה ומשם הובילום למקומות העבודה השונים. אולם משעה שהתהלכה השמועה על סכנת הפינוי התחלפו היוצרות ותושבי הגטו החלו להתחנן לפני מנהלי לשכת-העבודה היהודית, שימציאו להם עבודה, בהאמינם, כי זוהי דרך ההצלה מגזרת ה"אויסזידלונג". כל עובד יהודי אף השתדל לקבל מאת מעבידו הגרמני או הפולני מכתב, שיעיד, כי עבודתו חיונית.

והנה הגיע היום המר והשחור. יומיים לאחר חג הפסח, בשבת, באחד-עשר באפריל 1942 בשעה 12:30 בצהריים הקיפו זיאנדרמים גרמנים, שוטרים רוכבים על סוסים, אנשי o.s. וגסטאפו את שטח הגטו ולא נתנו לאיש לצאת מתוכו. בעת ובעונה אחת הגיעו במכונית קציני גסטאפו אחדים למשרד ה"יודנראט". השוטרים היהודים יצאו מייד לכנס את חברי ה"יודנראט". בסך הכל עשו קציני הגסטאפו במשרד ה"יודנראט" לא יותר מעשרה עד חמש-עשרה דקה והלכו להם כלעומת שבאו. מייד יצאו חברי ה"יודנראט", בלוויית השוטרים היהודים, הלכו מבית לבית וציוו על היהודים להתאסף בכיכר השוק. חברי ה"יודנראט" חילקו ביניהם את רחובות הגטו והלכו זוגות-זוגות בלוויית שוטר.

בשעה 1:30 בערך, החלו תושבי הגטו להתאסף בשוק, לצידו השמאלי, בסמוך למסעדתו של טיימן.

היהודים יצא לשוק משפחות- משפחות; גברים, נשים וילדים. גם גברים ונשים בודדים היו בין היוצאים כשכולם לבושים בבגדי שבת וחג עם חבילה אחת או שתיים בידיהם. רבים מבין היוצאים לשוק היו איתם תעודות על עבודתם החיונית במקומות העבודה שלהם. הללו החזיקו את התעודות בידיהם והראו לגסטאפאים. אך האחרונים קרעו את התעודות לגזרים ועוד הצליפו על בעליהן בשוטים ופקדו עליהם לא לזוז ממקומם. השוטרים הגרמנים היו מזוינים ברובים, במקלעים ובפרגולים.

בשעה חמש לפנות בוקר, בערך, אצו רצו גסטאפאים, ואקדחים שלופים בידיהם, מבית לבית וירו בכל יהודי שמצאו בתוך הבתים.

עצביהם של העומדים בשוק נתפוקו מחרדת מוות ולא עצרו כוח לעמוד במקומם. הגסטאפאים התהלכו בין העומדים והצליפו באכזריות רבה על כל מי שזז ממקומו. לפי הערכה הגיע מספר המכונסים בשוק לשלושת אלפים ומעלה. בשעה תשע בערב, בערך, ניתן האות והשיירה זזה ממקומה כשהיא ערוכה בחמישיות, מייד פתחו ה-0.0.ים והגסטאפאים באש וירו לתוך השיירה. הצועדים בשורות האחרונות נרצחו כולם וגוויותיהם נשאו מונחות במקום. השיירה הובלה לויקרנט עד ממול לבית הספר ושם כבר עמדה רכבת בעלת שלושים קרונות והמפונים הועלו עליהם. בין הנדחסים לתוך הקרונות נמצא גם לוכסמברג, חתנו של מנשה גרובר, והוא צעק לעבר הגרמנים: "רוצחים! מנוולים! בין כך ובין כך כבר ניגפתם במלחמה וחלף כל יהודי שאתם רוצחים - יוצאו להורג עשרה גרמנים!"

אותה שעה נסע העגלון אלישברג בעגלת המשא השטוחה שלו ועליה הוטענו גוויות הנרצחים והוכנסו לתוך קרונות הרכבת יחד עם המפונים שנשארו בחיים. בדרך לויקרנט השליכו היהודים את חבילותיהם והללו נאספו והובאו למשרד ה"יונדראט".

רק למחרת בבוקר נתגלה מה גדול הטבח שערכו הגרמנים. בהרבה בתים עמדו הקרובים ליד ההרוגים ובכו והיו בתים בהם לא נשארה נפש חיה אחת, שתוכל לבכות את המתים. בין השאר נרצחה משפחת ברל דקל כולה, שמנתה חמש נפשות.

בשעה שתיים-שערה בצהריים שוב יצא אלישברג בעגלתו השטוחה ואסף את ההרוגים מתוך הבתים והם נקברו בקבר אחים בבית העלמין היהודי. הכביש שבעיר החדשה היה עקוב מדם, והוא כוסה אחר כך בחול.

בשעת הפינוי נמצאו הרבה יהודים במקומות העבודה שלהם, הרחק מן הגטו; כשחזרו הביתה ולא מצאו עוד את נשיהם וילדיהם באו בשברון ליבם אצל חברי ה"יונדראט" ושאלו אותם מדוע לא ציוו גם לנשיהם וילדיהם הם לצאת לשוק.

אף-על-פי שאיש לא השלה את עצמו, כי יזכה עוד לראות את המפונים, נמצאו יהודים שלא השלימו עם אובדן המפונים והם אספו ביניהם כסף, על מנת שעובדי רכבת פולנים יתחקו על עקבות היהודים שהוצאו ברכבת, ויחקרו מה עלה בגורלם. היו שאמרו, כי המפונים הובלו לעבודה בשטחי הכיבוש הגרמניים ברוסיה; רווחה גם הדעה, כי חברי ה"יונדראט" הם המפיצים בכוונה תחילה את השמועה על הוצאת המפונים לשטחי הכיבוש ברוסיה, כדי להרגיע את תושבי הגטו הנסערים. בינתיים יצאו חברי ה"יונדראט" בלוויית שוטרים יהודים לסיוור בדירות הריקות שנשארו לאחר הפינוי והחרימו את כל הרהיטים וכלי הבית שנמצאו בהן והעבירו למחסני ה"יונדראט".

כשבועיים לאחר הפינוי הובאו לזמושץ' יהודים מצ'כיה. תושבי הגטו היו מסויגים במקצת ביחסם לאורחים החדשים, שברובם היו יהודים מתבוללים ומגורמנים. היהודים מצ'כיה שוכנו

בדירות שנשארו ריקות לאחר הפינוי. אחדים מתושבי הגטו החדשים נתקבלו מייד למשטרת ה"יודנראט".

בין כה וכה חזרו החיים למסלולם הרגיל. תושבי הגטו יצאו שוב לעבודה ובערב התכנסו כדי לגלגל שיחה בענייני פוליטיקה. הדעה הכללית הייתה, כי לא יהיה עוד פינוי, משום שגטו זמושץ' כבר "תרם את חלקו"...

אך ב- 17 במאי 1942 נתלתה במשרד ה"יודנראט" הודעה, באידית ובגרמנית, לפיה נצטוו תושבי הגטו הקשישים להתייצב שם כעבור יומיים על מנת להישלחם מזמושץ'; יחד עם ההודעה נתלתה גם רשימה שעם שמות המיועדים לשילוח. למנויים ברשימה ניתנה הרשות לקחת איתם לבנים וצידה לדרך, אך הוזהרו שם לא יתייצבו בזמן ישולחו ילדיהם במקומם. שוב קמה בהלה גדולה ואנשים באו דחופים ומבוהלים אצל חברי ה"יודנראט" והתחננו לפנייהם, שירחמו על הוריהם וישאירוהם בגטו. ממיק גורפינקל, עזריאל שפס ושלוש ציבלה השיבו למתחננים כי אפשר להם למנוע את ה"אויסזידלונג" של הוריהם, בתנאי שהם עצמם יסכימו להישלח במקומם.

כשראו תושבי הגטו כי כלתה אליהם הרעה מאת ה"יודנראט", קמו רבים מהם והתקינו מחבואים בבתיהם בשביל הוריהם הזקנים. השוטרים היהודים עסקו בעריכת חיפושים ימים ולילות ובכל מקום שמצאו זקן, או זקנה, סחבו אותם לבית הכלא של ה"יודנראט". (כלא זה הותקן בביתו של צוקר, אשר לפני המלחמה נמצא בו בית חרושת למי-סודה). חלונות הבית הזה היו מסורגים בסורגי ברזל ולפני הדלת - שהייתה נעולה בבריח - עמדו שוטר אחד ביום ושני שוטרים בלילה. כשהשוטרים לא מצאו את ההורים הזקנים אסרו תחתם את ילדיהם. גם את הוריי שלי חיפשו השוטרים במשך ימים אחדים וכשלא מצאו אותם אסרו את אחי מרדכי והחזיקוהו בכלא יומיים ולילה אחד; רק תודות להשתדלותה של אמטלה שניצר אצל ה"יודנראט" - שוחרר אחי מכלאו.

בינתיים החלו תושבי הגטו להתלחש על סכנת פינוי חדשה, משום שבתחנת הרכבת נראו עומדים קרונות שחלונותיהם מסורגים בתיל דוקרני.

בעיר הישנה היה בית אחד - של חנן איידלסברג - שבו גרו עוד יהודים. היו אלה בעלי מלאכה, אחד מכל מקצוע. רבים מתושבי הגטו הביאו שמה בסתר את הוריהם, מבלי שהמשטרה היהודית תרגיש בכך. נמצאו גם יהודים שעבדו במפקדה המקומית של ה"וורמאכט" והם הורשו על ידי חיילי ה"וורמאכט" להביא את הוריהם למלון "ויקטוריה" ולהחביאם שם למשך יום אחד.

הדבר נודע לחבר ה"יודנראט" עזריאל שפס והלה בא בלילה בכרכרה למלון ויקטוריה בליווי איש הגסטאפו בולמן, שהיה רוצח מועד. שפס עצמו נשאר עומד למטה ואילו בולמן עלה לקומה השנייה והצליף ללא רחם בפרגול על הזקנים שמצא שם, עד שהללו ברחו ונמלטו על

נפשם. לאחר מכן נסעו השניים לבית המגורים של בעלי המלאכה ובולמן חזר שם על מעשה הפירגול שעשה במלון ויקטוריה.

בסופו של הדבר התברר, כי הקרונות המסורגים שעמדו בתחנת הרכבת היו מיועדים בשביל יהודי טישובייץ וקומארוב, שהוסעו בהם ב-26 במאי 1942. באותו יום הוצאו 16 זקנים, שהיו חבושים בבית הכלא שבגטו זמושץ', הועלו על עגלתו השטוחה של אלישברג והובאו בלוויית שוטרים ללשכת ה"יודנראט" ומשם נשלחו לתחנת הרכבת.

ואלה הם השוטרים היהודים שהובילו את הזקנים לתחנת הרכבת: שמחה פלדשטיין, סטאך פליישמן, אברהם ארצט ושוטר שהיה יהודי צ'כי. לאחר שהשיירה הזאת הגיעה לתחנת הרכבת, ניגש השוטר שמחה פלדשטיין לקצין ה-ו.ו.ו. שנמצא שם ובהתמתחו כמיתר הודיע לו: "יש לי הכבוד להודיע, כי הבאתי 16 יהודים".

הזקנים נצטוו לעלות על הקרונות, אך לאחר מכן עבור ה-ו.ו.ו. בקרונות והוציאו את כל היהודים הזקנים ופקדו עליהם לעבור את מסילת הברזל. ה-ו.ו.ו. הלכו אחריהם, עם אקדחים שלופים בידיהם ושרו את שיר "הורסט ווס", הידוע לשמצה - ורצחו את כל הזקנים.

לאחר "פינוי" הזקנים שוב שקטו הרוחות בגטו למשך זמן מה. אך עברו שישה שבועות וב-15 ביולי 1942 בשעה שש בבוקר, שוב הקיפו גסטפאים, ה-ו.ו.ו. ושוטרים גרמים את הגטו. ראשי הגסטאפו הגיעו במכונית למשרד ה"יודנראט", אך הפעם שוב לא גילו חברי ה"יודנראט" והשוטרים היהודים מרץ רב כזה בשיתוף פעולתם עם הגסטאפו כמו בעת ה"פינוי" הראשון. יהודי זמושץ' אף היו כבר למודי-ניסיון והם התחבאו בעוד מועד. (בגטו היה ידוע כי יש להתחבא רק ביום הפינוי ולמחרתו אפשר שוב לצאת לרחוב). בפינוי השני נתפסו רק מאות אחדות של יהודים, רובם יוצאי צ'כיה וילדים קטנים.

בזמושץ' נמצא יהודי מלודז' בשם יאנושביץ ומטעם הגסטאפו נמסר לו התפקיד לאסוף גרוטאות ברזל בשיעור של קרון עד שני קרונות בחודש. לצורך זה העסיק יאנושביץ קבוצת עובדים יהודים. בעת הפינוי הראשון ניתנה לו הרשות על ידי גסטאפו להוציא מבין העומדים בשוק את כל עוזריו, יחד עם נשיהם וילדיהם, והם חזרו בשלום לבתיהם. מעשה הצלה זה העלה מאוד את כבודו של יאנושביץ בעיני תושבי הגטו, כי על-כן היה היחיד שניתן לו להציל את העובדים אצלו. כתוצאה מכך רבו היהודים שהשתדלו אצלו כי יעסיקם באיסוף הגרוטאות. יאנושביץ לא החמיץ את ההזדמנות ודרש בעד העסקת כל אדם סכום כסף של 800-1000 זהוב.

בעת הפינוי השני נצטוו יאנושביץ שהוא וחבר עובדיו יעזרו בחטיפת יהודים. יאנושביץ אף הזעיק מייד את אנשיו ושלחם להביא יהודים, בכלל זה ילדים, ולהסגירם בידי הגסטאפו. אך מרבית אנשיו התחבאו ולא חזרו אליו ורק מעטים מהם תפסו ילדים והביאום לשוק. הלאנד-ראט, ראש העיר זיפצר, ממיק גורפינקל מן ה"יודנראט" וכן נשיהם של הגסטפאים באו לחזות במבצע ה"אויסזידלונג"; הם הסתכלו במשך 10-15 דקות במיועדים לשילוח. אחר כך הוצאו

מתוך השורות שני ילדים קטנים, צילמו אותם והאורחים הנעלים נסעו להם. בין השאר הביאו החוטפים גם את העו"ד גולדשטיין עם אשתו וילדו.

בראות גולדשטיין את יו"ר ה"יודנראט" בין האורחים שבאו לחזות במבצע הפינוי צעק לעברו: "ממיק, ראטוי מני!" (כלומר, ממיק הצילני נא!).

אך ממיק גורפינקל לא נע ולא זע. והעו"ד, אשתו וילדו התיישבו על האדמה. מייד ניגש אליהם גסטפאי, הניף עליהם את פרגולו וציווים לקום.

ענה לו גולדשטיין: "יודעני שתובילוני למקום הריגה, עשו מלאכתכם כאן, כי מפה לא נזוז".

שמע זאת המרצח פינקובסקי והוא אמר אל היושבים על האדמה: "אם רצונכם להיהרג פה, גשו לקיר".

השלושה קמו וניגשו לקיר-הבית שליד מסעדת להמן והמנוול הגרמני ירה בהם באקדחו. העו"ד גולדשטיין וילדו הוציאו את נשמתם מייד ואילו אשתו נשארה גוססת והיא הובאה לבית החולים היהודי ומתה כעבור יומיים.

החטופים הובאו לתחנת הרכבת, הועלו על קרונות ושולחו לבלז'ץ.

שוב יצאו תושבי הגטו לעבודתם, כמקודם, ובערבים נתכנסו יחד, כדי לגלגל שיחה בענייני פוליטיקה. באותם הימים נסבו השיחות על מפלתו הגדולה של הגנרל רומל באפריקה הצפונית, ליד טוברוק ובנגאזי; כן רבו הדיבורים על הכנותיהן של בעלות הברית לקראת פתיחת חזית שנייה באירופה. היהודים השתוקקו שחזית זו תיפתח בהקדם מתוך תקווה, שהיא תעסיק את הגרמנים במידה מרובה כזאת, שיניחו ליהודים.

שלושה היו היהודים בגטו שרגילים היו למסור חדשות מחזיתות המלחמה, ודעתם היית המקובלת על הכל. השלושה היו: קפלן, חתנו של בייצ'מן, אחי חיים וישראל שעק. קפלן היה בקשר עם "פולקסדויטשה" אחד, שהאזין לשידורי רדיו לונדון. אחי עבד אצל המהנדס קראנה והייתה לו האפשרות להאזין בעצמו להודעות המלחמה הבריטיות. ישראל שעק קיבל מאת נוצרי אחד את ה"שטירמר" וכן את המהדורה הרוסית של "שטירמר", שהוציא מיניסטריון התעמולה בברלין ובה נתפרסמו מאמרים מאת גבלס. נוסף על הידיעות השונות שסיפר שעק הוא אף הבטיח כי מקריאת מאמריו של גבלס ברור לו, כי מצבה של גרמניה הוא בכל רע.

מבין הגסטאפאים בזמושץ' שהצטיינו ברצחנותם והטילו את חתיתם על העיר כולה הצטיינו במיוחד ארבעה אלה: בולמן, קולב, לנגקמפר וברנארד. מכל אלה הרבה לבקר בגטו בולמן, שהיה לסטים ורצחן מועד. כשהוא נראה בעיר החדשה, התחבאו מפניו כל התושבים. בשעה שמנוול זה נמצא בגטו, הזהירו תושביו אחד את השני לבל ייצאו לרחוב. בולמן זה רגיל היה לבקר אצל אביגדור אינלנדר ולשוחח איתו בענייני אומנות וספרות. בדירתו של אינלנדר נמצאו חפצי אומנים יקרים, וכל פעם שבולמן נפרד מבעל הבית, לקח איתו אחד מן החפצים הללו.

ביקוריו אלה של בולמן הלכו ותכפו עד שפעם אחת לאחר שיחה שנמשכה למעלה משעה ציוה ה"אורח" על אינלנדר שיצא לרחוב ובהימצאו עוד סמוך לביתו, שלף המנוול הגרמני את אקדחו ורצח את בן שיחתו בענייני ספרות ואומנות.

יצאה פקודה, כי כל העובדים אצל ה"וורמאכט" אסור להם לחזור לעת ערב לגטו שבעיר החדשה והם חייבים ללון בצריפים, שהוקמו בכיכר שברשין, ליד הרטונדה. לכל מקום עבודה היה צריך מיוחד בשביל העובדים בו; בשביל נשים היו צריפים מיוחדים. העובדים אצל ה"וורמאכט" קיבלו 3.20 זהובים ליום, אך עם פרסום הפקודה הנ"ל ושיכונם בצריפים לא ניתן להם עוד כל תשלום בכסף ורק מצרכי מזון חולקו להם. עברו שלושה שבועות לאחר פרסום הפקודה ו-0.0.0ים וגסטפאים הגיעו למקום בו עמדו הצריפים ובדקו את תעודותיהם של השוכנים בהם. רובם נצטוו לעזוב את הצריפים ולחזור לגטו וחלק קטן מהם נשלח לאיזביצה.

גילוח זקנו של יהודי בזמושץ' [10]

צמצום שטח הגטו

סמוך לאחר שניתנה הפקודה הנ"ל, ניתן הצו לצמצום שטח הגטו עד למחציתו, ליהודים הותר לגור רק מעברו הימני של הכביש המוביל לטומשוב והוא נועד לשמש הגבול הקיצוני של הגטו המצומצם. לתושבי הגטו ניתנה שהות של שלושה ימים לפנות את דירותיהם שמעבר השמאלי של הכביש - ולגטו צורפו סמטאות אחדות מאוכלסות פולנים. האחרונים נצטוו לפנות מייד את דירותיהם ולהעמידן לרשותו של ה"יודנראט". ה"יודנראט" מסר דירות לתושבי הגטו שמעבר השמאלי של הכביש ולשכת ה"יודנראט" הועברה מבית הכנסת לביתו של יאניצקי.

גם בצמצום שטחו של הגטו ראו היהודים אות מבשר רעות; אף-על-פי-כן הוסיפו להאמין במפנה לטובה שיחול ביום מן הימים במצבם הנואש.

לא יצאו ימים רבים ושוב נצטוו תושבי הגטו הזקנים על ידי ה"יודנראט" להתכונן לפינויים מדירותיהם והעברתם לאיזביצה. מייד נמצאו אנשים בגטו שהפיצו את השמועה, כי איזביצה עומדת להפוך עיר יהודית. הזקנים לא נתנו, כמובן, אמון בשמועה זו ולא התייצבו בלשכת ה"יודנראט" על מנת להישלח ל"עיר היהודים". אך רבים מהם לא ניצולו מן הגזרה החדשה, כי השוטרים היהודים ערכו חיפושים מבית לבית וכל זקן שמצאו - שלחוהו לאיזביצה.

שילוח הנשים לבלז'ץ

לא נקפו עוד שלושה שבועות לשבת היהודים בגטו המצומצם שבעברו הימני של הכביש, וביום השישי לשבוע, הוא ה- 18 באוקטובר 1942, בשעה חמש בבוקר, שוב הקיפו גסטפאים, S.O.S, זינדרמים ושוטרים רוכבים על סוסים את משכנות היהודים. הגרמנים היו מזוינים ברובים, מקלעים, אקדחים ופרגולים. בכיכר השוק של העיר החדשה, במקום הצטלבות הדרכים, אף עמדה מכונית-משא ועליה משמר זינדרמים עם מכונית ירייה שלועה היה מכוון לעבר היהודים שהתאספו שם.

השוטרים והזינדרמים הלכו מבית לבית וציוו על הדיירים לצאת למקום האיסוף, שנקבע ליד חנות-המכולת של יאניצקי. הגרמנים חיפשו בכיסיהם של הרבה יהודים ולקחו לעצמם כל מה שמצאו.

אלפי יהודים התאספו בשוק ובעמדם שם הגיע מפקד חיל התעופה במקום, הגרמני רופרט, והוציא מתוכם חמישים איש ושלחם לעבודה. הגסטאפו הוציאה גם חברים אחדים של ה"יודנראט". יתר העומדים בשוק סודרו בחמישיות והובלו לאיזביצה דרך ויקרנט, בדרך נורו הרבה יהודים, רובם ביער הזמושציאי הישן. כשהשיירה הגיעה להר העולה לאיזביצה, כשלו רבים מבין הנפקדים ולא יכלו להמשיך בדרכם. כל אלה הוצאו מתוך השורות, הובלו לתוך עבי היער שבצדי הכביש ונורו.

איש לא ידע את מספר ההרוגים ביער הישן. לפי הערכת המשתפים בשיירה, נרצחו שם קרוב למאה יהודים.

אלה מתושבי גטו זמושץ', שהגיעו לאיזביצה מצאו שם הרבה יהודים מציכוסלובקיה וכן מן העיירות הסמוכות. מחוסרי קורת-גג לנו רבים מהם ברחוב עם צרורותיהם מתחת לראשיהם. מפקד הגסטאפו באיזביצה בשם אנגלס היה חיה טורפת הולכת על שתיים. מרצח זה הסתובב בעיר כשהוא רוכב על סוס וירה באקדחו בכל יהודי שנקלע לו בדרכו. למראהו הסתתרו היהודים בתוך הבתים.

גם באיזביצה נפוצה השמועה על פעולת עקירה קרובה, כלומר "אויסזידלונג"; אלא שה"יודנראט" מזמושץ' השתדל אצל אנגלס והלה הסכים להניח במקום חלק גדול מיהודי

זמושץ' - תמורת כופר נפש. על יסוד שמועה זו, הביאו רבים מיהודי זמושץ' את כספם לחברי ה"יודנראט" למען יצילו אותם מגזרת העקירה החדשה.

בעוד היהודים שרויים באימה ופחד לגורלם, הגיעה מזמושץ' מכונית מלאה חיילים לבושים מדים שחורים. היה זה ביום השני לשבוע, ה-21 באוקטובר 1942, בשעה חמש בבוקר. המכונית נעמדה במעלה הר במקום שהכביש מאיזביצה מתעקל לעבר קראסניסטאב. החיילים הלבושים מדים שחורים לא שמעו לשון אחרת אלא רוסית ויחד איתם הגיעו שני גסטאפאים.

החיילים הסתדרו בשרשרת ועלו על העיר תוך יריות מרוביהם השלוחים לפניהם כאילו הגיחו לסערת התקפה. בינתיים נעמדו כבר בתחנת הרכבת של איזביצה ארבעים עד חמישים קרונות עם שני קטרים ויהודי העיר הורצו על ידי ה"שחורים" לעבר התחנה. תוך כדי כך הריקו החיילים את כיסיהם של הרבה יהודים ואף הסירו את השעונים מעל ידיהם. בייחוד היו חיילים אלה להוטים אחר מגפיים וכשראו יהודי נעול במגפיים סלסלו את הקללה הרוסית המסורתית והפטירו בקריאה "דאואי ספאגי" (כלומר, "הב את המגפיים"). עשרות הקרונות לא הספיקו להסעת אלפי היהודים שהורצו לתחנת הרכבת ולכן הוטענו עליהם בעיקר נשים והנשארים נצטוו לחזור לבתיהם. הרכבת יצאה עם "מטענה" לבלז'ץ.

החיסול באיזביצה

מרבובים היו ההרוגים שהיו מונחים ימים אחדים ברחובות העיר לאחר ה"פינוי" החדש. בכל זאת נשארו עוד הרבה יהודים באיזביצה והם כבר ידעו, כי בקרוב יבוצע "פינוי" חדש. רבים מהם יצאו יערות ואילו אחרים הזמינו להם תעודות אריות אצל שוטר יהודי, שהתמחה בהכנת ניירות כאלה. שוטר זה הכין במשך יומיים דרכון על שם ארי לאחר שניתן לו צילום וקיבל לידין אלף זהוב.

היו גם יהודים שהתייאשו משתי דרכי הצלה אלו גם יחד. הם לא האמינו באפשרות לצאת ליער ואף בתעודות אריות לא נתנו את מבטחם וטעמם היה עמם, שאם רק יפצו את פיהם וישמיעו מילים אחדות יתגלה סודם, כי יהודים הם על אף דרכונם ה"ארי". יהודים ספקנים אלה ביקשו להם מפלט בדירות "טובות", ששכרו באמצעות האופה שלום האנדוורקר, בן זמושץ', שהיה חבר ה"יודנראט" באיזביצה. תמורת תשלום של 500-1,200 זהוב המציא הלה דירות לבני עירו.

ודירה "טובה" הייתה זו שנמצא בה מחבוא, שאפשר יהיה להסתתר בו בשעת פינוי. מאז פעולת העקירה הראשונה באיזביצה, עברו רק שבועיים ושוב הגיעה רכבת עם עשרות קרונות, ומזמושץ' באו אותם הרוסים השחורים, כמו מקודם.

הפינוי השני נמשך שניים-שלשה ימים, משום שהיהודים התחבאו במקומות סתר שונים. הרוסים הלכו מבית לבית מודרכים על ידי נערים פולניים קטנים וחיפשו את המסתתרים. בסופו של דבר נאספו אלפי יהודים, הוטענו על הקרונות והובלו לבלז'ץ.

למחרת צאתה של הרכבת הבהילו הגרמנים כבאים פולנים מן הכפרים הסמוכים והללו הלכו מבית יהודי למשנהו כשהם מצוידים בקרדומות ובמזנקי-מים. הפולנים הקישו בקרדומות על כל קיר ורצפה וכשנתגלו בהם חלוליות - פרצו את המקום בכלי המשחית שלהם והזרימו לתוכו סילוני-מים במזנקים שלהם. עברו דקות ספורות ומתוך המחבואים הגיחו יהודים רטובים וחיוורים כסיד, מפחד וחלחלה. הכבאים הפולנים קיבלו יהודים אלה ברעמי צחוק, היכו אותם עד זוב דם, הריקו כיסיהם והובילום לבית הקולנוע באיזביצה, ששימש מקום מעצר לניצודים. מאות יהודים נדחקו לתוך בניין הקולנוע הצר והוחזקו במשך שמונה ימים ללא מאכל ומשקה ואפילו לעשיית צרכים לא ניתן להם לצאת.

כעבור שבוע ימים הוצאו הכלואים קבוצות- קבוצות בנות 30-40 איש והובלו לבית הקברות

יהודים מגטו זמושץ' שרוכזו לפני גירושם בשנת 1942

היהודי באיזביצה ושם נרצחו כולם בריות. [7]